

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT
OŚRODEK INFORMACJI

629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04
693 - 46 - 92, 625 - 76 - 23

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24
00 - 503 W A R S Z A W A
TELEFAX 629 - 40 - 89

INTERNET

<http://www.cbos.pl>

E-mail: sekretariat@cbos.pl

BS/24/2009

NIEKTÓRE OPOZYCYJNE DOŚWIADCZENIA POLAKÓW PRZED ROKIEM 1989

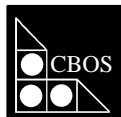
KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, LUTY 2009

PRZEDRUK I ROZPOWSZECHNIANIE MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

Znak jakości przyznany CBOS przez Organizację Firm Badania Opinii i Rynku
3 października 2008 roku

NIEKTÓRE OPOZYCYJNE DOŚWIADCZENIA POLAKÓW PRZED ROKIEM 1989

Doświadczenia opozycyjne przed rokiem 1989	Wskazania respondentów N=668*
Słuchali zagranicznych rozgłośni radiowych, takich jak: Radio Wolna Europa, Głos Ameryki czy rozgłosnia polska BBC	53%
Uważali się za przeciwników systemu panującego w PRL	36%
Czytali książki lub czasopisma wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję	32%
Uczestniczyli w strajkach, protestach przeciwko ówczesnej władzy	20%
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły przyjaciół, znajomych respondentów	15%
Należeli do NSZZ „Solidarność” przed 13 grudnia 1981 roku	12%
Uczestniczyli w manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko ówczesnej władzy	12%
Uczestniczyli w imprezach kulturalnych, spotkaniach lub odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się w kościołach lub instytucjach związanych z Kościołem	12%
Uczestniczyli w imprezach kulturalnych, spotkaniach lub odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się poza instytucjami związanymi z Kościołem	11%
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły bliską rodzinę respondentów	11%
Sami byli prześladowani lub represjonowani z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych	5%
Należeli do nielegalnie działających struktur NSZZ „Solidarność” (w latach 1982–1989)	2%
* Ankietyowani mający co najmniej 35 lat, którzy uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli mieć różnego rodzaju doświadczenia	

W styczniu zapoczątkowaliśmy cykl badań poświęconych społecznemu postrzeganiu dwudziestolecia polskich przemian¹. Przy tej okazji zadaliśmy badanym także pytania retrospektywne o ich obywatelskie doświadczenia z okresu poprzedzającego wydarzenia przełomowego roku 1989. Należy podkreślić, że chodziło głównie o sprawdzenie, ilu Polaków żyjących dzisiaj w kraju² miało w okresie PRL doświadczenia o charakterze opozycyjnym wobec panującego ustroju.

OBRAZ DOŚWIADCZEŃ OPOZYCYJNYCH

Poniżej przedstawiamy fragmentaryczny (w badaniu uwzględniono tylko niektóre doświadczenia) obraz zaangażowania opozycyjnego obywateli PRL. Powstał on na podstawie deklaracji respondentów³, którzy obecnie mają co najmniej 35 lat i uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych⁴.

¹ Zob. komunikaty CBOS opublikowane w lutym 2009 roku: „Dwudziesta rocznica obrad Okrągłego Stołu” (oprac. M. Strzeszewski) oraz „O upadku komunizmu i głównych aktorach przemian” (oprac. B. Roguska).

² Należy przypomnieć, że wielu Polaków mających doświadczenia opozycyjne wyemigrowało z kraju. Szacuje się, że tylko w latach osiemdziesiątych XX wieku emigracja objęła około miliona obywateli. Zob. D. Stola „Stan wojenny. Spojrzenie po dwudziestu latach” – referat wygłoszony 13 grudnia 2001 roku na sesji naukowej zorganizowanej przez Biuro Edukacji Publicznej IPN.

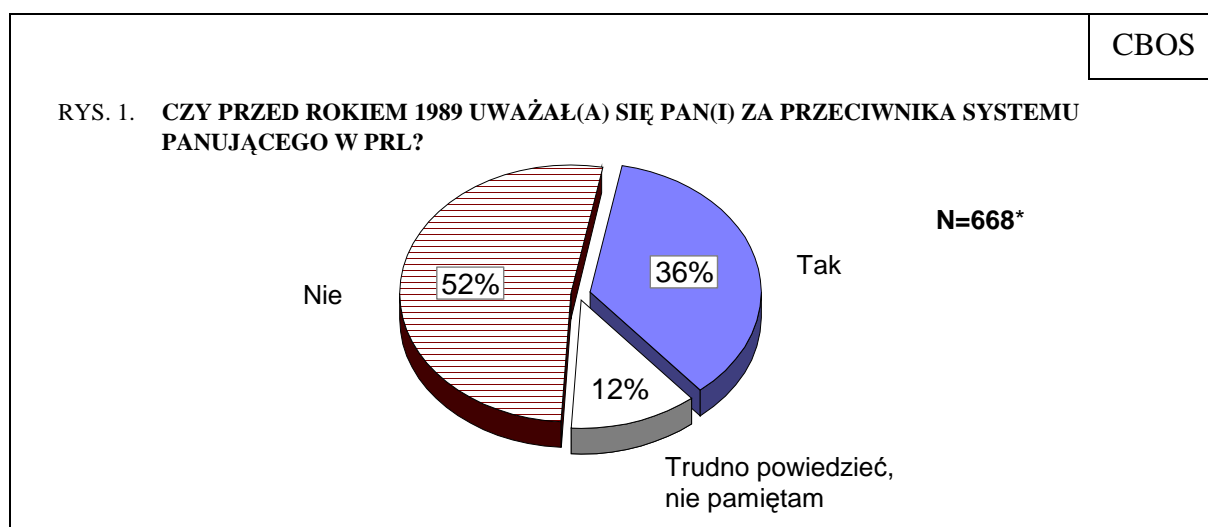
³ Badanie „Aktualne problemy i wydarzenia” (224) zrealizowano w dniach 9–15 stycznia 2009 roku na liczącej 1089 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

⁴ Wraz z kryterium subiektywnym (deklaracje badanych, że nie byli za młodzi na represje i prześladowania) zastosowano obiektywne (wiek co najmniej 35 lat), żeby wyeliminować z analizy niewiarygodne deklaracje młodszych ankietowanych przypisujących sobie niektóre doświadczenia opozycyjne.

		CBOS
Doświadczenia opozycyjne przed rokiem 1989		N=668*
Słuchali zagranicznych rozgłośni radiowych, takich jak: Radio Wolna Europa, Głos Ameryki czy rozgłośnia polska BBC	53%	
Uważali się za przeciwników systemu panującego w PRL	36%	
Czytali książki lub czasopisma wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję	32%	
Uczestniczyli w strajkach, protestach przeciwko ówczesnej władzy	20%	
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły przyjaciół, znajomych badanych	15%	
Należeli do NSZZ „Solidarność” przed 13 grudnia 1981 roku	12%	
Uczestniczyli w manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko ówczesnej władzy	12%	
Uczestniczyli w imprezach kulturalnych, spotkaniach lub odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się w kościołach lub instytucjach związanych z Kościołem	12%	
Uczestniczyli w imprezach kulturalnych, spotkaniach lub odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się poza instytucjami związanymi z Kościołem	11%	
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły bliską rodzinę badanych	11%	
Sami byli prześladowani lub represjonowani z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych	5%	
Należeli do nielegalnie działających struktur NSZZ „Solidarność” (w latach 1982–1989)	2%	

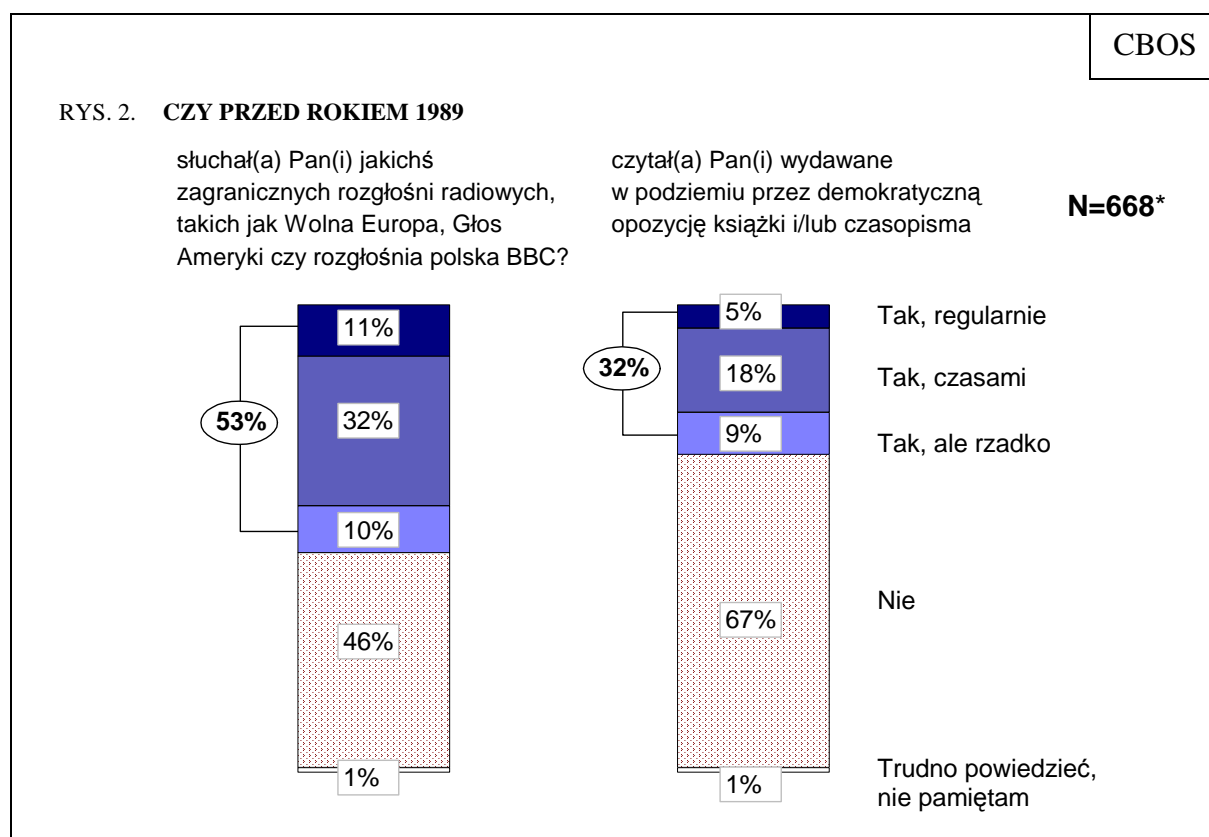
* Ankietowani mający co najmniej 35 lat, którzy uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli mieć różnego rodzaju doświadczenia

Z udzielonych w styczniu br. odpowiedzi na pytanie retrospektywne wynika, że ponad jedna trzecia badanych (36%) uważała się przed rokiem 1989 za przeciwników systemu panującego w PRL.

* Ankietowani mający co najmniej 35 lat, którzy uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych

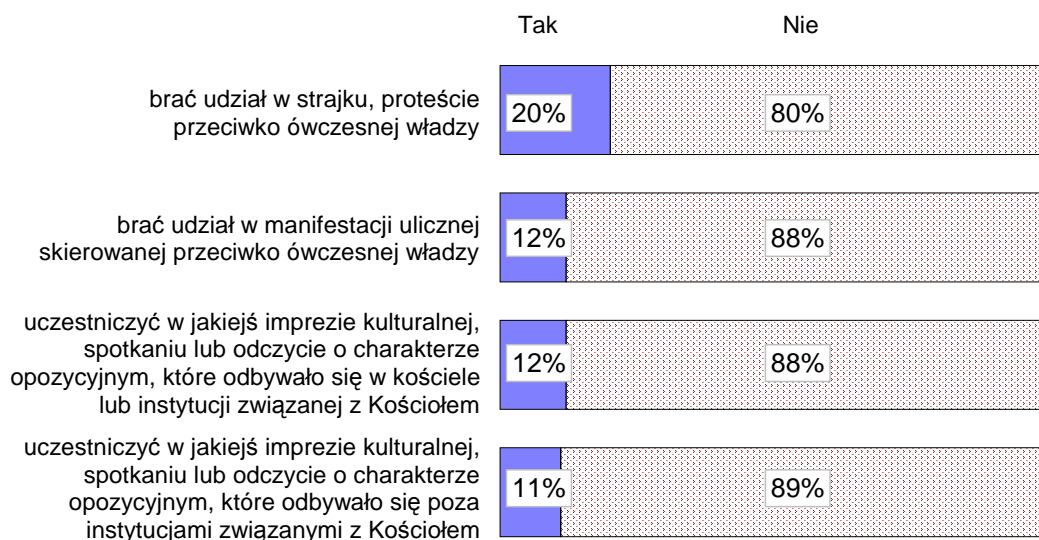
Poglądy polityczne Polaków formowały się wtedy przede wszystkim pod wpływem zagranicznych rozgłośni radiowych. Z tego źródła informacji z różną częstotliwością korzystała w zaciszu domowym ponad połowa badanych (53%), mimo że odbiór audycji był utrudniony (na mocy decyzji władz przekaz był celowo zagłuszany). Ważną rolę odegrały także nielegalne wydawnictwa – co trzeci badany (32%) czytywał nieocenzurowane czasopisma lub książki wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję. Warto nadmienić, że lektura tzw. bibuły często wiązała się wtedy z jej kolportażem, co było przedsięwzięciem ryzykownym, grożącym represjami.

* Ankietowani mający co najmniej 35 lat, którzy uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych

Ze znacznym ryzykiem represji wiązało się w PRL także publiczne wyrażanie swoich przekonań opozycyjnych. Niemniej jednak, jak wynika ze wspomnień, co piąty ankietowany (20%) uczestniczył w strajkach i protestach, a mniej więcej co ósmy (12%) brał udział w manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko władzy. Zbliżone liczebnie grupy miały okazję bywać na opozycyjnych spotkaniach, odczytach, spektaklach teatralnych i innych imprezach kulturalnych organizowanych w środowiskach kościelnych (12%) lub poza nimi (11%).

RYS. 3. CZY PRZED ROKIEM 1989 ZDARZYŁO SIĘ PANU(I):

N=668*

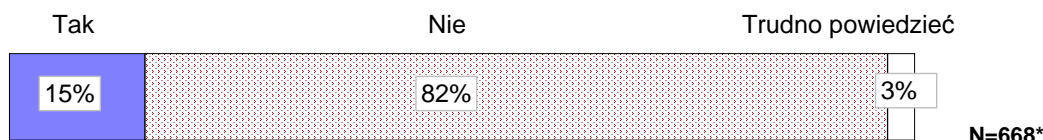
* Ankietowani mający co najmniej 35 lat, którzy uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych

Szczególnie trudnym doświadczeniem w PRL były prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych. Więcej niż co siódmy badany (15%) przyznaje, że spotkały one jego przyjaciół i znajomych, a co dziewiąty (11%) – że jego bliską rodzinę. Prześladowania lub represje osobiście dotknęły pięciu na stu ankietowanych (5%)⁵.

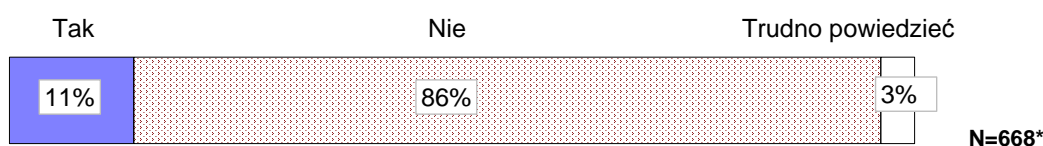
⁵ W całej zbiorowości (N=1089) objętej sondażem 12% badanych twierdzi, że w kręgu ich przyjaciół i znajomych były osoby prześladowane lub represjonowane, 9% deklaruje, że takie osoby były wśród bliskiej rodziny, a 3% respondentów było osobiście dotkniętych takim doświadczeniem za działalność opozycyjną lub przekonania polityczne.

RYS. 4.

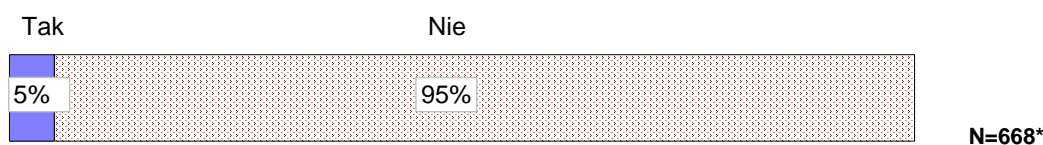
CZY W KRĘGU PANA(I) PRZYJACIÓŁ I ZNAJOMYCH BYŁY JAKIEŚ OSOBY, KTÓRE PRZED ROKIEM 1989 BYŁY REPRESJONOWANE LUB PRZEŚLADOWANE Z POWODU DZIAŁALNOŚCI OPOZYCYJNEJ I PRZEKONAŃ POLITYCZNYCH?

CZY W KRĘGU PANA(I) BLISKIEJ RODZINY BYŁY JAKIEŚ OSOBY, KTÓRE PRZED ROKIEM 1989 BYŁY REPRESJONOWANE LUB PRZEŚLADOWANE Z POWODU DZIAŁALNOŚCI OPOZYCYJNEJ I PRZEKONAŃ POLITYCZNYCH?

CZY PAN(I) OSOBIŚCIE PRZED ROKIEM 1989 BYŁ(A) REPRESJONOWANY(A) LUB PRZEŚLADOWANY(A) Z POWODU DZIAŁALNOŚCI OPOZYCYJNEJ I PRZEKONAŃ POLITYCZNYCH?

* Ankietowani mający co najmniej 35 lat, którzy uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych

O skali osobistego zaangażowania Polaków w działalność opozycyjną świadczy również fakt, że przed wprowadzeniem stanu wojennego prawie co ósmy (12%) należał do NSZZ „Solidarność”, a dwóch na stu (2%) działało w zdelegalizowanych strukturach tego związku⁶.

⁶ Z deklaracji wynika, że w całej objętej sondażem zbiorowości (N=1089) przed 13 grudnia 1981 roku do NSZZ „Solidarność” należało 7,5 % badanych, a do nielegalnych struktur tego związku – nieliczni (1%).

CBOS	
Do której z wymienionych partii lub organizacji należał(a) Pan(i) przed rokiem 1989?	N=668*
Nie należał(a)m do żadnej partii, organizacji	64,9%
NSZZ „Solidarność” przed ogłoszeniem stanu wojennego 13 grudnia 1981 roku	12,2%
PZPR	7,1%
Organizacje młodzieżowe, takie jak: ZMP, ZMS, ZMW, ZSP, ZSMP, SZSP	7,1%
OPZZ	3,7%
ZNP	1,7%
Działające nielegalnie struktury NSZZ „Solidarność” (w latach 1982–1989)	1,6%
ZSL	1,0%
SD	0,5%
Krajowy Związek Kółek i Organizacji Rolniczych	0,5%
Organizacje młodzieżowe o nastawieniu opozycyjnym, takie jak NZS itp.	0,0%
Związek autonomiczny	0,4%
ORMO	0,0%
Inna organizacja	3,7%
Trudno powiedzieć, nie pamiętam	1,1%
Odmowa odpowiedzi	1,5%

Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli należeć do kilku organizacji lub partii

* Ankietowani mający co najmniej 35 lat, którzy uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych

Dodatkowe analizy⁷ pozwalają stworzyć bardziej syntetyczny obraz opozycyjnych doświadczeń obywateli PRL. Okazuje się, że przed rokiem 1989 ponad połowa badanych (55%) poszukiwała wiarygodnych informacji słuchając zagranicznych radiostacji lub czytając czasopisma, książki wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję. Prawie dwie piąte ankietowanych (36%) uważało się wtedy za przeciwników panującego ustroju. Ponad jedna czwarta (27%) publicznie wyrażała swoje opozycyjne przekonania uczestnicząc w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko władzy lub biorąc udział w opozycyjnych spotkaniach, imprezach kulturalnych⁸. Prawie co piąty respondent (18%) miał w kręgu swoich bliskich (rodziny, przyjaciół, znajomych) osoby prześladowane, represjonowane z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych. Więcej niż co ósmy (13%) należał do NSZZ „Solidarność” (legalnego lub zdelegalizowanego). Pięciu na stu badanych (5%) osobiście doznało prześladowań lub represji za przekonania i działalność opozycyjną.

⁷ Polegały one na pogrupowaniu doświadczeń opozycyjnych o podobnym charakterze w sześć kategorii i obliczeniu, ilu badanych miało doświadczenia należące do każdej z utworzonych kategorii.

⁸ Należy przy tym podkreślić, że w tej grupie zdecydowaną większość stanowią uczestnicy antyreżimowych strajków, protestów i manifestacji ulicznych (22%).

RYS. 5. DOŚWIADCZENIA OPOZYCYJNE PRZED ROKIEM 1989

N=668*

* Ankietowani mający co najmniej 35 lat, którzy uważają, że przed rokiem 1989 nie byli za młodzi, by doświadczać prześladowań lub represji z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych. Odsetki nie sumują się do 100, ponieważ badani mogli mieć różnego rodzaju doświadczenia

Z analizy korelacji wynika, że wszystkie omawiane doświadczenia opozycyjne są ze sobą powiązane – wprawdzie w różnym stopniu, ale w sposób istotny statystycznie (na poziomie $p < 0,000$). Najsilniejsze związki odnotowujemy między uczestnictwem w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych i spotkaniach o charakterze opozycyjnym a pozostałymi doświadczeniami opozycyjnymi. Oznacza to, że osoby, które publicznie wyrażały w ten sposób swoje przekonania, wyjątkowo silnie zaangażowane były w poszukiwanie wiarygodnych, nieocenzurowanych informacji w zagranicznych radiostacjach i podziemnych wydawnictwach ($r=0,432$), częściej od innych deklarowały, że ich bliskich prześladowano, represjonowano ($r=0,411$), w większym stopniu uważały się za przeciwników ustroju PRL ($r=0,397$), częściej należały do legalnych lub nielegalnych struktur NSZZ „Solidarność” ($r=0,385$) oraz częściej osobiście doznawały prześladowań lub represji za działalność opozycyjną albo poglądy polityczne ($r=0,249$).

Tabela 1

Macierz korelacji (r Pearsona)						
Opozycyjne doświadczenia badanych*	1	2	3	4	5	6
1	-	0,329	0,432	0,285	0,198	0,138
2	0,329	-	0,397	0,285	0,267	0,179
3	0,432	0,397	-	0,411	0,385	0,249
4	0,285	0,285	0,411	-	0,163	0,263
5	0,198	0,267	0,385	0,163	-	0,252
6	0,138	0,179	0,249	0,263	0,252	-

*1. Słuchali zagranicznych rozgłośni radiowych lub czytali książki i czasopisma wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję. 2. Uważali się za przeciwników systemu panującego w PRL. 3. Uczestniczyli w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko władzy lub w imprezach kulturalnych, spotkaniach, odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się w kościele lub poza nim. 4. Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły przyjaciół, znajomych lub bliską rodzinę badanych. 5. Należeli do NSZZ „Solidarność” przed 13 grudnia 1981 lub do działających później nielegalnych struktur NSZZ „Solidarność”. 6. Sami byli prześladowani lub represjonowani z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych.

UWARUNKOWANIA I KORELATY DOŚWIADCZEŃ OPOZYCYJNYCH

Analiza społeczno-demograficznych uwarunkowań opozycyjnego zaangażowania obywateli przed rokiem 1989 pozwala stwierdzić, że znacznie częściej doświadczenia opozycyjne mieli mężczyźni niż kobiety, z jednym wszakże wyjątkiem – otóż niemal równie często udziałem obu płci były osobiste prześladowania i represje za działalność opozycyjną i przekonania polityczne. Ponadto okazuje się, że najmniej doświadczeni opozycyjnie, co rozumiałe, byli najmłodsi badani, którzy w 1989 roku mieli od 15 do 24 lat. Natomiast do najbardziej doświadczonych zaliczają się ci, którzy w 1989 roku mieli 25–34 lata. Oni właśnie częściej niż inni poszukiwali informacji z niezależnych źródeł, uważali się za przeciwników ustroju, znacznie częściej też publicznie wyrażali swoje przekonania uczestnicząc w strajkach, protestach, ulicznych manifestacjach oraz opozycyjnych spotkaniach, częściej też (choć podobnie jak badani mający wtedy od 35 do 44 lat) należeli do legalnych lub nielegalnych struktur NSZZ „Solidarność”. Jednak w stosunkowo małym stopniu (podobnie jak najmłodsi) osobiście doznawali prześladowań lub represji. Zwraca uwagę fakt, że wiek badanych (tak jak i płeć) nie różnicuje doświadczeń związanych z prześladowaniem lub represjonowaniem osób bliskich – przeżycia takie w zbliżonym stopniu dotknęły zarówno najmłodszych respondentów, jak i będących w sile wieku społecznego i produkcyjnego oraz starszych.

Tabela 2

Charakterystyka społeczno-demograficzna badanych	Doświadczenia opozycyjne przed rokiem 1989 (pogrupowane w sześć kategorii)*					
	1	2	3	4	5	6
	w procentach					
Ogółem	55	36	27	18	13	5
Płeć						
Mężczyźni	69	43	38	20	18	6
Kobiety	44	30	18	16	9	4
Wiek						
35–44 lata	42	28	17	16	4	2
45–54 lata	66	44	38	19	17	3
55–64 lata	59	39	27	18	16	7
65 lat i więcej	51	31	25	18	13	6
Miejsce zamieszkania						
Wieś	44	32	17	11	9	4
Miasto do 20 tys.	56	31	24	13	10	3
20–100 tys.	62	38	27	20	14	5
101–500 tys.	52	34	31	26	14	8
501 tys. i więcej mieszkańców	76	49	53	30	23	5
Wykształcenie						
Podstawowe	38	27	11	7	8	3
Zasadnicze zawodowe	54	36	32	16	15	5
Średnie	62	38	30	22	17	6
Wyższe	78	53	47	37	11	7
Dochody na osobę w rodzinie						
Do 500 zł	41	33	16	11	9	2
501 do 750 zł	50	31	21	9	12	5
751 – 1000 zł	50	37	28	20	18	6
1001 – 1500 zł	68	39	33	22	17	6
Powyżej 1500 zł	78	46	50	36	12	4
Poglądy polityczne						
Lewicowe	63	17	29	19	5	3
Centrowe	55	32	24	16	12	6
Prawicowe	63	55	38	24	19	6
Niesprecyzowane	28	16	6	8	5	3

* 1. Słuchali zagranicznych rozgłośni radiowych lub czytali książki i czasopisma wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję. 2. Uważali się za przeciwników systemu panującego w PRL. 3. Uczestniczyli w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko władzy lub w imprezach kulturalnych, spotkaniach, odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się w kościele lub poza nim. 4. Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły przyjaciół, znajomych lub bliską rodzinę badanych. 5. Należeli do NSZZ „Solidarność” przed 13 grudnia 1981 lub do działających później nielegalnych struktur NSZZ „Solidarność”. 6. Sami byli prześladowani lub represjonowani z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych.

Pozostałe charakterystyki badanych, czyli ich dzisiejsze miejsce zamieszkania oraz obecny status społeczno-ekonomiczny i deklarowane poglądy polityczne, należy traktować ostrożnie, ponieważ w ciągu ostatnich dwudziestu lat mogły się znacząco zmienić. Pozostają one jednak w silnym związku z deklaracjami ankietowanych.

Okazuje się, że najmniej doświadczeń opozycyjnych mają dzisiejsi mieszkańcy wsi, którzy jedynie pod względem odsetka przeciwników ustroju PRL nie różnią się od mieszkańców większości miast. Natomiast najbardziej doświadczeni są ludzie żyjący w wielkich ponadpółmilionowych miastach. Wyraźnie też widać, że im większa miejscowość, tym więcej badanych ma na swoim koncie uczestnictwo w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych lub spotkaniach opozycyjnych, tym więcej też przeżyło prześladowania i represje osób bliskich oraz należało do legalnych lub nielegalnych struktur NSZZ „Solidarność”. Zwraca uwagę fakt, że jedynie deklaracje dotyczące osobistych prześladowań i represji rozkładają się bardziej równomiernie wśród ludności miast różnej wielkości (nieco częściej od innych doświadczyli ich dzisiejsi mieszkańcy dużych miast, liczących od 101 tys. do 500 tys. ludności).

Silne i prostoliniowe związki odnotowujemy również między dzisiejszym statusem społeczno-ekonomicznym badanych, tzn. poziomem wykształcenia i – niejako wtórnie – wysokością dochodów przypadających na osobę w rodzinie a zaangażowaniem opozycyjnym przed rokiem 1989. Zdecydowanie najmniej opozycyjnych doświadczeń w każdym z omawianych wymiarów mieli badani z wykształceniem podstawowym (które nie uległo zmianie), a najbardziej doświadczeni byli na ogół ci, którzy obecnie mają wyższe wykształcenie, są najlepiej sytuowani. Okazuje się też, że im lepiej wykształceni są badani (i na ogół także im wyższe uzyskują obecnie dochody), tym bardziej angażowali się przed rokiem 1989 w poszukiwanie informacji z niezależnych źródeł, tym częściej też uznawali się za przeciwników panującego ustroju oraz publicznie wyrażali swoje poglądy uczestnicząc w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych lub opozycyjnych spotkaniach, tym częściej też oni sami oraz ich bliscy byli prześladowani lub represjonowani z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych⁹. Prawidłowości tej nie odnotowujemy jedynie, gdy chodzi o przynależność do legalnych lub nielegalnych struktur NSZZ „Solidarność”. Według naszych danych, do „Solidarności” częściej od innych należeli badani mający obecnie wykształcenie zasadnicze zawodowe lub średnie (i przeciętne lub nieco wyższe, lecz nie najwyższe dochody).

Z deklaracji ankietowanych wynika też, że dzisiejsze prawicowe poglądy polityczne znacznie bardziej niż inne wiążą się z zaangażowaniem opozycyjnym przed rokiem 1989. Badani o orientacji prawicowej znacznie częściej niż inni byli przeciwnikami ustroju PRL

⁹ Osobiste prześladowania lub represje mniej regularnie wiążą się z dzisiejszym poziomem dochodów.

oraz uczestnikami strajków, protestów, manifestacji i spotkań opozycyjnych, a także członkami NSZZ „Solidarność”, nieco częściej też przeżyli prześladowania lub represje osób bliskich, a także częściej osobiście ich doświadczyli (pod tym ostatnim względem nie różnią się jednak od osób o poglądach centrowych). Natomiast najmniej doświadczeni opozycyjnie byli badani identyfikujący się obecnie z lewicą, wśród których znacznie mniej osób niż w innych grupach światopoglądowych było przeciwnikami ustroju, należało do NSZZ „Solidarność” oraz było osobiście prześladowanych lub represjonowanych. Jednak większość badanych z dzisiejszego lewicowego środowiska poszukiwała przed rokiem 1989 informacji z niezależnych źródeł słuchając zagranicznych radiostacji lub czytając nielegalne wydawnictwa, ponad jedna czwarta uczestniczyła w strajkach, protestach, manifestacjach przeciwko władzy oraz w spotkaniach opozycyjnych, niemal jedna piąta miała wśród bliskich osoby prześladowane lub represjonowane, jedna szóstą uważała się za przeciwników ustroju PRL, pięciu na stu należało do legalnych lub nielegalnych struktur NSZZ „Solidarność”, a trzech na stu było prześladowanych lub represjonowanych za swoją działalność opozycyjną i przekonania polityczne.

Jeszcze ciekawszy jest obraz związków między opozycyjnymi doświadczeniami badanych przed rokiem 1989 a ich ówczesną przynależnością do partii lub organizacji społeczno-politycznych. Na podstawie odpowiedzi na retrospektywne pytanie wyodrębniliśmy cztery w miarę jednorodne grupy badanych: należących przed rokiem 1989 do legalnych lub nielegalnych struktur NSZZ „Solidarność”, członków peerelowskich organizacji młodzieżowych, członków PZPR oraz osoby nienależące do żadnej partii ani organizacji¹⁰.

Najwięcej doświadczeń opozycyjnych przed rokiem 1989 mieli członkowie legalnej lub nielegalnej „Solidarności”. Zdecydowana większość z nich angażowała się w poszukiwanie wiarygodnych informacji słuchając zagranicznych radiostacji lub czytając podziemne, nieocenzurowane czasopisma i książki (81%), uczestniczyła w strajkach, protestach, manifestacjach antyrządowych lub spotkaniach opozycyjnych (72%), uważała się za przeciwników panującego ustroju (69%). Ponadto jedna trzecia członków „Solidarności” (34%) doświadczyła prześladowań lub represji osób bliskich, a jedna piąta (19%) doznała ich osobiście z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych. Z dotychczasowych analiz wynika, że przynależność do NSZZ „Solidarność” była czynnikiem najsilniej kształtującym opozycyjne doświadczenia Polaków.

¹⁰ Pominięto partie i organizacje za słabo reprezentowane w naszym sondażu.

Tabela 3

Doświadczenia opozycyjne przed rokiem 1989	Do której z wymienionych partii lub organizacji należał(a) Pan(i) przed rokiem 1989?*			
	NSZZ „Solidarność”	ZMP, ZMS, ZMW, ZSP, ZSMP, SZSP	PZPR	Do żadnej nie należał(a)
	(N=86**)	(N=47)	(N=47)	(N=433)
	w procentach			
Słuchali zagranicznych rozgłośni radiowych lub czytali książki i czasopisma wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję	81	86	68	47
Uczestniczyli w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko władzy lub w imprezach kulturalnych, spotkaniach, odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się w kościele lub poza nim	72	41	33	18
Uważali się za przeciwników systemu panującego w PRL	69	53	25	28
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły przyjaciół, znajomych lub bliską rodzinę badanych	34	28	22	13
Sami byli represjonowani lub prześladowani z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych	19	4	3	3
* W naszym badaniu pozostałe partie i organizacje są za słabo reprezentowane (zbyt małe liczebności), by można było przynależność do nich traktować jako zmienne niezależne				
** Badani, którzy zadeklarowali przynależność do NSZZ „Solidarność” przed 13 grudnia 1981 roku lub do nielegalnie działających struktur NSZZ „Solidarność” (w latach 1982–1989)				

Niewątpliwie wyjątkowy jest obraz opozycyjnych doświadczeń członków „Solidarności” – żadna inna z porównywanych grup badanych nie uczestniczyła tak aktywnie w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych przeciw władzy lub w opozycyjnych spotkaniach, żadna też tak często nie uważała się za przeciwników panującego ustroju, przede wszystkim jednak żadna grupa nie była tak silnie prześladowana i represjonowana za działalność opozycyjną i przekonania polityczne. Solidarnościowe korzenie doświadczeń opozycyjnych potwierdza także analiza współczynników korelacji (r Pearsona) obrazujących związki między przynależnością do NSZZ „Solidarność” a obywatelskim zaangażowaniem opozycyjnym przed rokiem 1989.

Tabela 4

Doświadczenia opozycyjne przed rokiem 1989	Przynależność do NSZZ „Solidarność”
Uczestniczyli w strajkach, protestach, manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko władzy lub w imprezach kulturalnych, spotkaniach, odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się w kościele lub poza nim	r = 0,385
Uważali się za przeciwników systemu panującego w PRL	r = 0,267
Sami byli represjonowani lub prześladowani z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych	r = 0,252
Słuchali jakichś zagranicznych rozgłośni radiowych lub czytali książki i czasopisma wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję	r = 0,198
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły przyjaciół, znajomych lub bliską rodzinę badanych	r = 0,163

Okazuje się, że doświadczenia zbliżone pod pewnymi względami do solidarnościowych mieli członkowie peerelowskich organizacji młodzieżowych, którzy równie często jak solidarnościowcy angażowali się w poszukiwanie informacji z niezależnych źródeł oraz uczestniczyli w opozycyjnych spotkaniach organizowanych w kościele lub instytucjach związanych z Kościołem i niewiele rzadziej od nich przeżywali prześladowania lub represje osób bliskich¹¹. Znacznie mniej opozycyjnych doświadczeń mieli członkowie PZPR, a zdecydowanie najmniej – badani, którzy nie należeli do żadnej partii lub organizacji. Taki stan rzeczy można tłumaczyć m.in. tym, że – jak wynika z naszych badań – prawie co czwarty członek peerelowskich organizacji młodzieżowych (23%) oraz co ósmy członek PZPR (12%) należał do NSZZ „Solidarność”. Opozycyjne zaangażowanie osób należących do organizacji młodzieżowych można także wiązać z młodym wiekiem oraz faktem, że w tej grupie znaleźli się również członkowie organizacji studenckiej (ZSP), która nie miała tak wyraźnego profilu politycznego jak pozostałe organizacje młodzieżowe.

¹¹ Pełny obraz różnic między porównywanymi grupami przedstawia ostatnia tabela aneksowa.

Z naszych badań wynika, że w latach poprzedzających przełomowy rok 1989 znaczna część Polaków – głównie tych, którzy mieli korzenie solidarnościowe – zdobyła opozycyjne doświadczenia obywatelskie. Otwarte pozostaje pytanie, w jakim stopniu zostały one wykorzystane do tworzenia społeczeństwa obywatelskiego po zmianie ustroju¹².

Opracowała
Bogna WCIÓRKA

¹² Zob. B. Wciórka, *Społeczeństwo obywatelskie 1998–2008*, „Opinie i Diagnozy” nr 8, CBOS, Warszawa 2008.

A N E K S

Tabela 1

		Czy przed rokiem 1989 słuchał(a) Pan(i) jakichś zagranicznych rozgłośni radiowych, takich jak Wolna Europa, Głos Ameryki czy rozgłośnia polska BBC?					Liczba osób
		Tak, regularnie %	Tak, czasami %	Tak, ale rzadko %	Nie %	Nie pamiętam %	
Ogółem		11	32	10	46	1	668
Płeć	Mężczyźni	13	43	10	34	1	302
	Kobiety	9	23	9	56	2	365
Wiek	35-44	4	24	8	64		135
	45-54	12	44	9	34	1	154
	55-64	12	32	13	43	1	193
	65 lat i więcej	13	28	8	47	4	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	8	24	11	55	3	253
	Miasto do 20 tys.	11	36	5	47	1	87
	20-100 tys.	13	33	14	40		131
	101-500 tys.	10	31	7	50	2	104
	501 tys. i więcej mieszk.	16	51	5	26	1	94
Wykształcenie	Podstawowe	3	24	9	60	4	197
	Zasadnicze zawodowe	11	29	12	47	1	182
	Średnie	16	36	9	39	1	206
	Wyższe	17	47	8	29		83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	15	44	8	33		54
	Średni personel, technicy	11	46	9	26	7	20
	Pracownicy adm.-biurowi	8	34	8	49		46
	Pracownicy usług	8	26	10	56		22
	Robotnicy wykwalifikowani	12	25	14	50		81
	Robotnicy niewykwalifik.	7	28	14	48	2	37
	Rolnicy	6	21	9	62	3	39
	Pracujący na własny rach.	8	58	17	16		19
Bierni zawodowo	Renciści	10	33	11	46	1	68
	Emeryci	15	30	7	46	3	219
	Bezrobotni	3	39	7	52		37
	Gospodynie domowe i inni	4	28	16	52		27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	8	35	9	46	2	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	8	39	7	47		43
	sekt. pryw. poza rolnict.	13	35	12	40		101
	prywatnym gosp. rolnym	8	24	16	52		33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	2	26	10	61	1	147
	501-750	8	32	7	52	1	117
	751-1000	15	25	9	48	4	127
	1001-1500	13	42	10	34	1	129
	Powyżej 1500 zł	21	45	9	24		75
Ocena własnych war. mater.	Złe	6	32	11	50	1	178
	Średnie	11	29	8	50	3	269
	Dobre	15	35	10	39	0	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	15	30	4	51		38
	Raz w tygodniu	10	31	10	47	2	357
	1-2 razy w miesiącu	8	30	10	52	1	99
	Kilka razy w roku	12	35	12	39	1	104
	W ogóle nie uczestniczy	15	38	5	39	2	70
Poglądy polityczne	Lewica	10	35	16	38	2	98
	Centrum	11	34	8	44	2	214
	Prawica	16	35	8	41	0	248
	Trudno powiedzieć		18	10	69	2	108

Tabela 2

		Czy przed rokiem 1989 uważał(a) się Pan(i) za przeciwnika systemu panującego w PRL?			Liczba osób
		Tak %	Nie %	Trudno powiedzieć %	
Ogółem		36	52	12	668
Płeć	Mężczyźni	43	45	12	302
	Kobiety	30	57	13	365
Wiek	35-44	28	54	18	135
	45-54	44	48	9	154
	55-64	39	47	14	193
	65 lat i więcej	31	59	10	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	32	58	9	253
	Miasto do 20 tys.	31	57	12	87
	20-100 tys.	38	48	14	131
	101-500 tys. 501 tys. i więcej mieszk.	34 49	52 34	13 17	104 94
Wykształcenie	Podstawowe	27	65	8	197
	Zasadnicze zawodowe	36	51	13	182
	Średnie	38	48	14	206
	Wyższe	53	32	16	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	51	28	20	54
	Średni personel, technicy	27	46	28	20
	Pracownicy adm.-biurowi	34	48	18	46
	Pracownicy usług	34	66		22
	Robotnicy wykwalifikowani	32	56	12	81
	Robotnicy niewykwalifik.	28	56	17	37
	Rolnicy Pracujący na własny rach.	24 47	72 45	5 8	39 19
Bierni zawodowo	Renciści	43	42	14	68
	Emeryci	36	53	11	219
	Bezrobotni	32	60	8	37
	Gospodynie domowe i inni	32	62	6	27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	35	47	18	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	36	42	22	43
	sekt. pryw. poza rolnict.	40	50	10	101
	prywatnym gosp. rolnym	26	69	5	33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	33	60	8	147
	501-750	31	55	14	117
	751-1000	37	51	12	127
	1001-1500	39	48	14	129
	Powyżej 1500 zł	46	38	16	75
Ocena własnych war. mater.	Złe	32	56	12	178
	Średnie	36	52	12	269
	Dobre	39	48	13	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	49	39	12	38
	Raz w tygodniu	35	52	13	357
	1-2 razy w miesiącu	31	55	13	99
	Kilka razy w roku	36	55	9	104
	W ogóle nie uczestniczy	40	48	12	70
Poglądy polityczne	Lewica	17	67	15	98
	Centrum	32	56	12	214
	Prawica	55	34	11	248
	Trudno powiedzieć	16	70	14	108

Tabela 3

		Czy przed rokiem 1989 czytał(a) Pan(i) wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję książki i/lub czasopisma?					Liczba osób
		Tak, regularnie %	Tak, czasami %	Tak, ale rzadko %	Nie %	Nie pamiętam %	
Ogółem		5	18	9	67	1	668
Płeć	Mężczyźni	6	23	11	59	1	302
	Kobiety	4	14	7	74	1	365
Wiek	35-44	1	13	9	77		135
	45-54	5	27	8	59	1	154
	55-64	7	17	12	63	1	193
	65 lat i więcej	5	16	5	72	2	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	2	12	4	80	2	253
	Miasto do 20 tys.	6	22	5	67	1	87
	20-100 tys.	6	13	15	66		131
	101-500 tys.	4	23	11	62		104
	501 tys. i więcej mieszk.	13	35	13	40		94
Wykształcenie	Podstawowe	1	8	3	86	3	197
	Zasadnicze zawodowe	4	12	10	74		182
	Średnie	7	25	11	57	0	206
	Wyższe	12	40	15	32		83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	10	42	15	33		54
	Średni personel, technicy	3	37	20	40		20
	Pracownicy adm.-biurowi	7	23	8	62		46
	Pracownicy usług	4	19	6	71		22
	Robotnicy wykwalifikowani	6	16	11	66	1	81
	Robotnicy niewykwalifik.		12	18	70		37
	Rolnicy		6	3	91		39
	Pracujący na własny rach.	13	20	21	46		19
Bierni zawodowo	Renciści	3	8	8	81		68
	Emeryci	6	17	6	69	2	219
	Bezrobotni	3	27	4	65		37
	Gospodynie domowe i inni		4		96		27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	8	22	14	57		95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	4	23	8	65		43
	sekt. pryw. poza rolnict.	6	23	17	55		101
	prywatnym gosp. rolnym	1	7	4	88		33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	1	12	5	81	1	147
	501-750	1	13	7	77	1	117
	751-1000	5	16	6	72	1	127
	1001-1500	6	23	14	57	1	129
	Powyżej 1500 zł	15	37	11	36		75
Ocena własnych war. mater.	Złe	3	13	5	79	0	178
	Średnie	4	17	10	67	2	269
	Dobre	7	25	10	58		220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	6	17	6	71		38
	Raz w tygodniu	4	18	9	67	1	357
	1-2 razy w miesiącu	3	17	9	71		99
	Kilka razy w roku	4	17	7	72		104
	W ogóle nie uczestniczy	11	26	9	52	2	70
Poglądy polityczne	Lewica	2	20	12	65	1	98
	Centrum	5	20	9	65	1	214
	Prawica	8	22	10	59		248
	Trudno powiedzieć		4	2	92	2	108

Tabela 4

		Czy przed 1989 rokiem zdarzyło się Panu(i) brać udział w strajku, proteście przeciwko ówczesnej władzy?		Liczba osób
		Tak %	Nie %	
Ogółem		20	80	668
Płeć	Mężczyźni	30	70	302
	Kobiety	11	89	365
Wiek	35-44	8	92	135
	45-54	30	70	154
	55-64	22	78	193
	65 lat i więcej	17	83	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	12	88	253
	Miasto do 20 tys.	13	87	87
	20-100 tys.	23	77	131
	101-500 tys.	21	79	104
	501 tys. i więcej mieszk.	41	59	94
Wykształcenie	Podstawowe	7	93	197
	Zasadnicze zawodowe	27	73	182
	Średnie	20	80	206
	Wyższe	32	68	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	32	68	54
	Średni personel, technicy	20	80	20
	Pracownicy adm.-biurowi	15	85	46
	Pracownicy usług	7	93	22
	Robotnicy wykwalifikowani	31	69	81
	Robotnicy niewykwalifik.	12	88	37
	Rolnicy	5	95	39
Pracujący na własny rach.	25	75	19	
Bierni zawodowo	Renciści	17	83	68
	Emeryci	20	80	219
	Bezrobotni	25	75	37
	Gospodynie domowe i inni	4	96	27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	21	79	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	29	71	43
	sekt. pryw. poza rolnict.	23	77	101
	prywatnym gosp. rolnym	4	96	33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	11	89	147
	501-750	16	84	117
	751-1000	20	80	127
	1001-1500	28	72	129
	Powyżej 1500 zł	34	66	75
Ocena własnych war. mater.	Złe	16	84	178
	Średnie	19	81	269
	Dobre	24	76	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	27	73	38
	Raz w tygodniu	18	82	357
	1-2 razy w miesiącu	16	84	99
	Kilka razy w roku	23	77	104
	W ogóle nie uczestniczy	26	74	70
Poglądy polityczne	Lewica	24	76	98
	Centrum	18	82	214
	Prawica	26	74	248
	Trudno powiedzieć	4	96	108

Tabela 5

		Czy w kręgu Pana(i) przyjaciół i znajomych były jakieś osoby, które przed 1989 rokiem były represjonowane lub prześladowane z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych?			Liczba osób
		Tak %	Nie %	Trudno powiedzieć %	
Ogółem		15	82	3	668
Płeć	Mężczyźni	17	80	3	302
	Kobiety	13	84	3	365
Wiek	35-44	12	85	3	135
	45-54	17	81	1	154
	55-64	13	82	5	193
	65 lat i więcej	16	81	3	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	8	89	3	253
	Miasto do 20 tys.	7	90	3	87
	20-100 tys.	19	78	3	131
	101-500 tys.	21	76	4	104
	501 tys. i więcej mieszk.	27	69	4	94
Wykształcenie	Podstawowe	4	93	3	197
	Zasadnicze zawodowe	11	86	3	182
	Średnie	21	76	3	206
	Wyższe	33	63	4	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	33	67		54
	Średni personel, technicy	31	64	5	20
	Pracownicy adm.-biurowi	16	82	2	46
	Pracownicy usług	7	90	2	22
	Robotnicy wykwalifikowani	15	84	1	81
	Robotnicy niewykwalifik.		89	11	37
	Rolnicy	8	92		39
Pracujący na własny rach.	18	77	5	19	
Bierni zawodowo	Renciści	14	83	3	68
	Emeryci	14	81	5	219
	Bezrobotni	16	84		37
	Gospodynie domowe i inni	3	97		27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	21	76	3	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	14	86		43
	sekt. pryw. poza rolnict.	15	81	4	101
	prywatnym gosp. rolnym	11	89		33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	8	92	0	147
	501-750	6	89	5	117
	751-1000	16	79	5	127
	1001-1500	18	78	4	129
	Powyżej 1500 zł	34	65	1	75
Ocena własnych war. mater.	Złe	12	84	4	178
	Średnie	15	81	4	269
	Dobre	17	81	2	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	17	80	3	38
	Raz w tygodniu	15	82	3	357
	1-2 razy w miesiącu	9	86	6	99
	Kilka razy w roku	13	85	2	104
	W ogóle nie uczestniczy	23	74	3	70
Poglądy polityczne	Lewica	17	79	4	98
	Centrum	14	82	4	214
	Prawica	19	80	2	248
	Trudno powiedzieć	5	90	5	108

Tabela 6

		Czy przed 1989 rokiem zdarzyło się Panu(i) brać udział w manifestacji ulicznej skierowanej przeciwko ówczesnej władzy?		Liczba osób
		Tak %	Nie %	
Ogółem		12	88	668
Płeć	Mężczyźni	16	84	302
	Kobiety	8	92	365
Wiek	35-44	8	92	135
	45-54	18	82	154
	55-64	10	90	193
	65 lat i więcej	12	88	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	4	96	253
	Miasto do 20 tys.	11	89	87
	20-100 tys.	8	92	131
	101-500 tys.	17	83	104
	501 tys. i więcej mieszk.	33	67	94
Wykształcenie	Podstawowe	5	95	197
	Zasadnicze zawodowe	10	90	182
	Średnie	14	86	206
	Wyższe	29	71	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	21	79	54
	Średni personel, technicy	19	81	20
	Pracownicy adm.-biurowi	8	92	46
	Pracownicy usług		100	22
	Robotnicy wykwalifikowani	13	87	81
	Robotnicy niewykwalifik.	8	92	37
	Rolnicy		100	39
Bierni zawodowo	Pracujący na własny rach.	24	76	19
	Renciści	14	86	68
	Emeryci	13	87	219
	Bezrobotni	14	86	37
Pracuje w:	Gospodynie domowe i inni	5	95	27
	inst. państw., publicznej	12	88	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	16	84	43
	sekt. pryw. poza rolnict.	16	84	101
	prywatnym gosp. rolnym	1	99	33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	4	96	147
	501-750	7	93	117
	751-1000	12	88	127
	1001-1500	16	84	129
	Powyżej 1500 zł	31	69	75
Ocena własnych war. mater.	Złe	11	89	178
	Średnie	10	90	269
	Dobre	15	85	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	10	90	38
	Raz w tygodniu	10	90	357
	1-2 razy w miesiącu	12	88	99
	Kilka razy w roku	14	86	104
	W ogóle nie uczestniczy	20	80	70
Poglądy polityczne	Lewica	15	85	98
	Centrum	11	89	214
	Prawica	15	85	248
	Trudno powiedzieć	4	96	108

Tabela 7

		Czy przed 1989 rokiem zdarzyło się Panu(i) uczestniczyć w jakiejś imprezie kulturalnej, spotkaniu lub odczycie o charakterze opozycyjnym, które odbywały się w kościele lub instytucji związanej z Kościołem?		Liczba osób
		Tak %	Nie %	
Ogółem		12	88	668
Płeć	Mężczyźni	15	85	302
	Kobiety	9	91	365
Wiek	35-44	9	91	135
	45-54	16	84	154
	55-64	11	89	193
	65 lat i więcej	12	88	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	6	94	253
	Miasto do 20 tys.	11	89	87
	20-100 tys.	12	88	131
	101-500 tys.	15	85	104
	501 tys. i więcej mieszk.	25	75	94
Wykształcenie	Podstawowe	3	97	197
	Zasadnicze zawodowe	10	90	182
	Średnie	15	85	206
	Wyższe	31	69	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	34	66	54
	Średni personel, technicy	15	85	20
	Pracownicy adm.-biurowi	13	87	46
	Pracownicy usług	4	96	22
	Robotnicy wykwalifikowani	12	88	81
	Robotnicy niewykwalifik.	9	91	37
	Rolnicy		100	39
	Pracujący na własny rach.	13	87	19
Bierni zawodowo	Renciści	9	91	68
	Emeryci	12	88	219
	Bezrobotni	12	88	37
	Gospodynie domowe i inni		100	27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	18	82	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	16	84	43
	sekt. pryw. poza rolnict.	16	84	101
	prywatnym gosp. rolnym	1	99	33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	5	95	147
	501-750	6	94	117
	751-1000	11	89	127
	1001-1500	12	88	129
	Powyżej 1500 zł	35	65	75
Ocena własnych war. mater.	Złe	7	93	178
	Średnie	9	91	269
	Dobre	20	80	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	22	78	38
	Raz w tygodniu	14	86	357
	1-2 razy w miesiącu	10	90	99
	Kilka razy w roku	6	94	104
	W ogóle nie uczestniczy	12	88	70
Poglądy polityczne	Lewica	13	87	98
	Centrum	7	93	214
	Prawica	20	80	248
	Trudno powiedzieć	4	96	108

Tabela 8

		Czy przed 1989 rokiem zdarzyło się Panu(i) uczestniczyć w jakiejś imprezie kulturalnej, spotkaniu lub odczycie o charakterze opozycyjnym, które odbywały się poza instytucjami związanymi z Kościołem?		Liczba osób
		Tak %	Nie %	
Ogółem		11	89	668
Płeć	Mężczyźni	14	86	302
	Kobiety	8	92	365
Wiek	35-44	5	95	135
	45-54	17	83	154
	55-64	11	89	193
	65 lat i więcej	10	90	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	4	96	253
	Miasto do 20 tys.	9	91	87
	20-100 tys.	12	88	131
	101-500 tys.	12	88	104
	501 tys. i więcej mieszk.	26	74	94
Wykształcenie	Podstawowe	2	98	197
	Zasadnicze zawodowe	8	92	182
	Średnie	15	85	206
	Wyższe	26	74	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	23	77	54
	Średni personel, technicy	7	93	20
	Pracownicy adm.-biurowi	17	83	46
	Pracownicy usług		100	22
	Robotnicy wykwalifikowani	9	91	81
	Robotnicy niewykwalifik.	4	96	37
	Rolnicy	6	94	39
	Pracujący na własny rach.	19	81	19
Bierni zawodowo	Renciści	9	91	68
	Emeryci	11	89	219
	Bezrobotni	10	90	37
	Gospodynie domowe i inni		100	27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	16	84	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	13	87	43
	sekt. pryw. poza rolnict.	11	89	101
	prywatnym gosp. rolnym	2	98	33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	4	96	147
	501-750	7	93	117
	751-1000	9	91	127
	1001-1500	13	87	129
	Powyżej 1500 zł	29	71	75
Ocena własnych war. mater.	Złe	7	93	178
	Średnie	9	91	269
	Dobre	15	85	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	6	94	38
	Raz w tygodniu	12	88	357
	1-2 razy w miesiącu	9	91	99
	Kilka razy w roku	5	95	104
	W ogóle nie uczestniczy	15	85	70
Poglądy polityczne	Lewica	7	93	98
	Centrum	9	91	214
	Prawica	16	84	248
	Trudno powiedzieć	2	98	108

Tabela 9

		Czy w kręgu Pana(i) bliskiej rodziny były jakieś osoby, które przed 1989 rokiem były represjonowane lub prześladowane z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych?			Liczba osób
		Tak %	Nie %	Trudno powiedzieć %	
Ogółem		11	86	3	668
Płeć	Mężczyźni	11	86	3	302
	Kobiety	11	86	2	365
Wiek	35-44	10	90	1	135
	45-54	13	85	2	154
	55-64	11	84	5	193
	65 lat i więcej	10	87	3	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	6	92	2	253
	Miasto do 20 tys.	9	89	2	87
	20-100 tys.	12	85	2	131
	101-500 tys.	16	80	3	104
	501 tys. i więcej mieszk.	19	76	5	94
Wykształcenie	Podstawowe	5	93	3	197
	Zasadnicze zawodowe	11	86	3	182
	Średnie	12	86	3	206
	Wyższe	24	73	3	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	20	78	2	54
	Średni personel, technicy	16	79	5	20
	Pracownicy adm.-biurowi	9	88	4	46
	Pracownicy usług	8	92		22
	Robotnicy wykwalifikowani	10	88	2	81
	Robotnicy niewykwalifik.	3	92	5	37
	Rolnicy	8	91	2	39
Pracujący na własny rach.	17	83		19	
Bierni zawodowo	Renciści	15	83	3	68
	Emeryci	11	85	4	219
	Bezrobotni	9	91		37
	Gospodynie domowe i inni	7	93		27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	17	81	2	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	8	89	2	43
	sekt. pryw. poza rolnict.	9	89	2	101
	prywatnym gosp. rolnym	7	91	2	33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	8	91	1	147
	501-750	6	90	4	117
	751-1000	10	89	1	127
	1001-1500	13	83	4	129
	Powyżej 1500 zł	22	77	1	75
Ocena własnych war. mater.	Złe	11	86	3	178
	Średnie	10	87	3	269
	Dobre	13	85	2	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	18	82		38
	Raz w tygodniu	10	88	2	357
	1-2 razy w miesiącu	6	85	9	99
	Kilka razy w roku	12	86	1	104
	W ogóle nie uczestniczy	16	81	3	70
Poglądy polityczne	Lewica	9	89	2	98
	Centrum	10	87	3	214
	Prawica	16	83	2	248
	Trudno powiedzieć	5	91	4	108

Tabela 10

		Represjonowani osobiście		Liczba osób
		Tak %	Nie %	
Ogółem		5	95	668
Płeć	Mężczyźni	6	94	302
	Kobiety	4	96	365
Wiek	35-44	2	98	135
	45-54	3	97	154
	55-64	7	93	193
	65 lat i więcej	6	94	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	4	96	253
	Miasto do 20 tys.	3	97	87
	20-100 tys.	5	95	131
	101-500 tys.	8	92	104
	501 tys. i więcej mieszk.	5	95	94
Wykształcenie	Podstawowe	3	97	197
	Zasadnicze zawodowe	5	95	182
	Średnie	6	94	206
	Wyższe	7	93	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	7	93	54
	Średni personel, technicy	5	95	20
	Pracownicy adm.-biurowi	4	96	46
	Pracownicy usług		100	22
	Robotnicy wykwalifikowani	5	95	81
	Robotnicy niewykwalifik.	5	95	37
	Rolnicy	3	97	39
	Pracujący na własny rach.	7	93	19
Bierni zawodowo	Renciści	7	93	68
	Emeryci	6	94	219
	Bezrobotni		100	37
	Gospodynie domowe i inni		100	27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	6	94	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	2	98	43
	sekt. pryw. poza rolnict.	3	97	101
	prywatnym gosp. rolnym	1	99	33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	2	98	147
	501-750	5	95	117
	751-1000	6	94	127
	1001-1500	6	94	129
	Powyżej 1500 zł	4	96	75
Ocena własnych war. mater.	Złe	6	94	178
	Średnie	4	96	269
	Dobre	5	95	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	13	87	38
	Raz w tygodniu	4	96	357
	1-2 razy w miesiącu	3	97	99
	Kilka razy w roku	2	98	104
	W ogóle nie uczestniczy	11	89	70
Poglądy polityczne	Lewica	3	97	98
	Centrum	6	94	214
	Prawica	6	94	248
	Trudno powiedzieć	3	97	108

Tabela 11

		Do której z wymienionych partii lub organizacji należał(a) Pan(i) przed rokiem 1989?							
		PZPR	ZSL	SD	Organizacje młodzieżowe, takie jak: ZMP, ZMS, ZMW, ZSP, ZSMP, SZSP	Organizacje młodzieżowe o nastawieniu opozycyjnym, takie jak NZS itp.	NSZZ „Solidarność” przed ogłoszeniem stanu wojennego 13 grudnia 1981	Działające nielegalnie struktury NSZZ „Solidarność” (w latach 1982–1989)	OPZZ
		%	%	%	%	%	%	%	%
Ogółem		7	1	1	7	0	12	2	4
Płeć	Mężczyźni	10	2	1	7	1	17	1	3
	Kobiety	5		0	7		9	2	4
Wiek	35-44				4	1	2	2	1
	45-54	4			11	1	16	1	3
	55-64	10	2	1	9		16	2	6
	65 lat i więcej	12	2	0	4		13	2	4
Miejsce zamieszkania	Wieś	5	2		3		8	0	1
	Miasto do 20 tys.	9	1	1	3	1	10	1	5
	20-100 tys.	8	0		9	1	14	1	7
	101-500 tys.	7		3	9		12	4	2
	501 tys. i więcej mieszk.	9			17	1	23	4	7
Wykształcenie	Podstawowe	5	2		2		7	0	4
	Zasadnicze zawodowe	2	1	1	3		14	2	2
	Średnie	11	0	1	13		16	2	5
	Wyższe	13	1		13	3	11	1	3
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	13			12	4	6		
	Średni personel, technicy	13			18		28		7
	Pracownicy adm.-biurowi	4			14	1	11	2	4
	Pracownicy usług	7			18				2
	Robotnicy wykwalifikowani	4			2		15	4	
	Robotnicy niewykwalifik.	4			4		10		3
	Rolnicy	4			4		3		
Pracujący na własny rach.	11			16		15	6		
Bierni zawodowo	Renciści	1	3	1	3		13	2	4
	Emeryci	11	2	1	6		16	2	7
	Bezrobotni			2	6		14		7
	Gospodynie domowe i inni				4				
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	3			8	1	9	2	1
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	10			9	3	9		
	sekt. pryw. poza rolnict.	7			12		14	2	2
	prywatnym gosp. rolnym	4			4		3		
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	3	1		2		9	1	3
	501-750	3	2		6		10	3	1
	751-1000	4		1	5		17	1	4
	1001-1500	14	2	1	13	1	17	1	6
	Powyżej 1500 zł	18	1	1	11	2	12	3	2
Ocena własnych war. mater.	Złe	7		0	6		11	1	5
	Średnie	6	1	1	7		12	1	4
	Dobre	8	1	0	8	1	14	3	3
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu	7	2		3		19	5	2
	Raz w tygodniu	7	2	1	7	1	11	1	3
	1-2 razy w miesiącu	4			7		12	3	5
	Kilka razy w roku	8		1	6		14		5
	W ogóle nie uczestniczy	13			10		15	5	4
Poglądy polityczne	Lewica	17	2	2	9		7		3
	Centrum	9	0	1	9		12	2	4
	Prawica	4	2		7	1	18	3	4
	Trudno powiedzieć				2		5		3

Tabela 11 cd.

		Do której z wymienionych partii lub organizacji należał(a) Pan(i) przed rokiem 1989?						Liczba osób	
		ZNP	Związek autonomiczny	Krajowy Związek Kółek i Organizacji Rolniczych	Inna organizacja	Nie należał(a) do żadnej partii, organizacji	Trudno powiedzieć		Odmowa odpowiedzi
		%	%	%	%	%	%		%
Ogółem		2	0	1	4	65	1	1	668
Płeć	Mężczyźni	1	1	1	4	58	1	2	302
	Kobiety	2	0	0	4	71	1	1	365
Wiek	35-44				4	84	2	1	135
	45-54	2			4	60	1	2	154
	55-64	1		1	3	59	1	2	193
	65 lat i więcej	3	1	1	4	62	1	1	185
Miejsce zamieszkania	Wieś	2	0	1	2	72	2	3	253
	Miasto do 20 tys.	2			6	66	1		87
	20-100 tys.	3	1		4	59	1	1	131
	101-500 tys.	1			4	63	2	2	104
	501 tys. i więcej mieszk.	1	1		4	54			94
Wykształcenie	Podstawowe	0	0	1	3	75	2	1	197
	Zasadnicze zawodowe			0	2	73	0	3	182
	Średnie	2	0	0	4	55	0	0	206
	Wyższe	7	1		9	50	2	3	83
Grupa społ.-zaw. pracujący	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	6			15	49	1		54
	Średni personel, technicy					42	4		20
	Pracownicy adm.-biurowi	2				65		2	46
	Pracownicy usług				3	71			22
	Robotnicy wykwalifikowani				2	71	2	4	81
	Robotnicy niewykwalifik.					79	2	2	37
	Rolnicy				3	82	3	3	39
Pracujący na własny rach.				9	59			19	
Bierni zawodowo	Renciści			1	1	68	3	3	68
	Emeryci	3	1	1	5	57	0	1	219
	Bezrobotni				2	77			37
	Gospodynie domowe i inni					96			27
Pracuje w:	inst. państw., publicznej	2			4	68	3	2	95
	spółce właścicieli prywatnych i państwa	3			6	67	2		43
	sekt. pryw. poza rolnict.				5	62	1	2	101
	prywatnym gosp. rolnym					82	3	3	33
Dochody na jedną osobę	Do 500 zł	1		1	4	77	1	1	147
	501-750			1	3	73	1	1	117
	751-1000	2	2	1	2	65	1	1	127
	1001-1500	2	1		5	52	1	1	129
	Powyżej 1500 zł	5			5	48	2	2	75
Ocena własnych war. mater.	Złe			2	3	74	1	0	178
	Średnie	3	0	0	4	63	1	2	269
	Dobre	2	1		4	60	2	2	220
Udział w prakt. religijnych	Kilka razy w tygodniu				4	60		2	38
	Raz w tygodniu	2	1	0	3	64	1	1	357
	1-2 razy w miesiącu			2	4	68		2	99
	Kilka razy w roku	1		1	4	67	3	1	104
	W ogóle nie uczestniczy	3			4	64	1		70
Poglądy polityczne	Lewica	4			5	57		4	98
	Centrum	3		0	2	64	1	0	214
	Prawica	1	1	1	4	62	1	1	248
	Trudno powiedzieć			1	4	79	3	4	108

Tabela 12

Doświadczenia opozycyjne przed rokiem 1989	Do której z wymienionych partii lub organizacji należał(a) Pan(i) przed rokiem 1989?*			
	NSZZ „Solidarność” (N=86**)	ZMP, ZMS, ZMW, ZSP, ZSMP, SZSP (N=47)	PZPR (N=47)	Nie należał(a)m do żadnej (N=433)
	w procentach			
Słuchali zagranicznych rozgłośni radiowych, jak: Radio Wolna Europa, Głos Ameryki czy rozgłośnia polska BBC	78	78	65	44
Uważali się za przeciwników systemu panującego w PRL	69	53	25	28
Czytali książki lub czasopisma wydawane w podziemiu przez demokratyczną opozycję	65	57	45	23
Uczestniczyli w strajkach, protestach przeciwko ówczesnej władzy	55	21	25	13
Uczestniczyli w imprezach kulturalnych, spotkaniach lub odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się poza instytucjami związanymi z Kościołem	32	17	10	6
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły przyjaciół, znajomych badanych	30	27	22	10
Uczestniczyli w imprezach kulturalnych, spotkaniach lub odczytach o charakterze opozycyjnym, które odbywały się w kościele lub w instytucjach związanych z Kościołem	29	26	13	8
Uczestniczyli w manifestacjach ulicznych skierowanych przeciwko ówczesnej władzy	28	16	11	9
Prześladowania lub represje z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych dotknęły bliską rodzinę badanych	21	17	8	8
Sami badani byli prześladowani lub represjonowani z powodu działalności opozycyjnej i przekonań politycznych	19	4	3	3
* W naszym badaniu pozostałe partie i organizacje są za słabo reprezentowane (za małe liczebności), by można było przynależność do nich traktować jako zmienne niezależne ** Badani, którzy zadeklarowali przynależność do NSZZ „Solidarność” przed 13 grudnia 1981 roku lub do nielegalnie działających struktur NSZZ „Solidarność” (w latach 1982–1989)				